

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.7.2.23>

KRYMINALISTYCZNA CHARAKTERYSTYKA PRZESTĘPSTW ZWIĄZANYCH Z NIELEGALNYM WYDOBYCIEM ORGANOGENICZNYCH KAMIENI SZLACHETNYCH

Yana Pustovoi

operacyjny Komendy Głównej Narodowej Policji w Obwodzie Kijowskim

(Kijów, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0003-2838-4491

E-mail: Udaffchik@gmail.com

Adnotacja. W przepisach artykułu naukowego autor, analizując różne poglądy naukowców, postępowania karne, badając statystyki, przytacza problemy związane z nielegalnym wydobyciem organogenicznych kamieni szlachetnych jako przestępstwem przeciwko środowisku. Poświadcza konieczność dalszego badania tego typu przestępstw, w szczególności jego charakterystyki kryminalistycznej i kształtowania na jej podstawie odpowiedniej metodyki dochodzeniowej. Mimo jej braku proponuje stosowanie zaleceń, które znajdują się w innych, podobnych z kryminalistycznego punktu widzenia metodach dochodzenia w sprawie innych przestępstw przeciwko środowisku. W sprawach, które mają specyfikę i dla których rozwiązania nie będą odpowiednie obecnie istniejące zalecenia, proponuje opracowanie i włączenie ich do metodologii dochodzenia w sprawie nielegalnego wydobycia organogenicznych kamieni szlachetnych. Przedstawia pojęcie kryminalistycznej charakterystyki tego rodzaju przestępstwa i ujawnia typowe elementy składowe, w szczególności tożsamość sprawcy; motyw i cel popełnienia przestępstwa; środowisko popełnienia przestępstwa; przedmiot przestępstwa; typowe sposoby i typowy obraz śladowy, typowe konsekwencje przestępcze.

Słowa kluczowe: elementy charakterystyki kryminalistycznej, nielegalne wydobycie, bursztyń, przestępstwo środowiskowe, organogeniczne kamienie szlachetne.

CRIMINAL CHARACTERISTICS OF CRIMES RELATED TO ILLEGAL EXTRACTION OF PRECIOUS STONES ORGANOGENIC FORMATION

Yana Pustovoi

operative at the Main Directorate of the National Police in Kyiv region

(Kyiv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0003-2838-4491

Udaffchik@gmail.com

Abstract. In the provisions of the scientific article, the author, by analyzing the different views of scientists, criminal proceedings, the study of statistics, cites the problems associated with the illegal extraction of precious stones of organogenic formation as a crime against the environment. Indicates the need for further investigation of this type of crime, in particular its forensic characteristics and the formation on its basis of appropriate methods of investigation. Despite its absence, it proposes to use the recommendations available in other, forensically similar methods of investigating other crimes against the environment. As for the issues that have specifics and for the solution of which the current recommendations are not suitable, he proposes to develop and include in the methodology of investigation of illegal extraction of precious stones of organogenic formation. Provides the concept of forensic characteristics of this type of crime and its typical components, in particular the identity of the offender; motive and purpose of committing crimes; the circumstances of the crime; the subject of criminal encroachment; typical methods and typical trace picture, typical criminal consequences.

Key words: The combination, the complex sentence, the phrase, the simple sentence, the syntax.

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НЕЗАКОННИМ ВИДОБУТКОМ ДОРОГОЦІННОГО КАМІНЯ ОРГАНОГЕННОГО УТВОРЕННЯ

Яна Пустовойтова

оперуповноважений Головного управління Національної поліції в Київській області

(Київ, Україна)

ORCID ID: 0000-0003-2838-4491

Udaffchik@gmail.com

Анотація. У положеннях статті автор шляхом аналізу різних поглядів науковців, кримінальних проваджень, вивчення статистики наводить проблеми, пов'язані з незаконним видобутком дорогоцінного каміння органічного утворення як злочином проти довкілля. Засвідчує необхідність подальшого дослідження цього виду злочинів, зокрема його криміналістичної характеристики та формування на її основі відповідної методики розслідування.

Незважаючи на її відсутність, пропонує використовувати рекомендації, що є в інших, подібних із криміналістичної позиції, методиках розслідування інших злочинів проти довкілля. Щодо питань, що мають специфіку, для вирішення яких не підійдуть нині наявні рекомендації, пропонує розробити і включити їх у методику розслідування незаконного видобутку дорогоцінного каміння органогенного утворення. Надає поняття криміналістичної характеристики цього виду злочину та розкриває типові складові елементи, зокрема особу злочинця; мотив і мету вчинення злочинів; обстановку вчинення злочину; предмет злочинного посягання; типові способи та типову слідову картину, типові злочинні наслідки.

Ключові слова: елементи криміналістичної характеристики, незаконний видобуток, бурштин, екологічний злочин, дорогоцінне каміння органогенного утворення.

Мета статті – надати та детально охарактеризувати елементи, які входять у криміналістичну характеристику злочинів, пов'язаних із незаконним видобутком дорогоцінного каміння органогенного утворення, зокрема бурштину.

Вагомий внесок у наукове забезпечення розслідування злочинів проти довкілля внесли вчені-криміналісти та процесуалісти: Ю.П. Аленін, В.Д. Басай, В.П. Бахін, А.Ф. Волобуєв, В.І. Галаган, В.Г. Гончаренко, В.А. Журавель, А.В. Іщенко, В.О. Коновалова, Н.І. Клименко, Є.Д. Лук'янчиков, Ю.С. Шемшученко, О.В. Одерій, М.А. Погорельський, В.В. Тищенко, Б.Б. Тангієв, Ю.Н. Туровцев, Л.Д. Удалова, П.В. Цимбал, С.С. Чернявський, В.Ю. Шепітько та інші.

Виклад основного матеріалу. Серед злочинів, що посягають на природні ресурси країни, найбільш латентним, а тому, на наш погляд, найменш дослідженим є такий вид кримінального правопорушення, як незаконний видобуток дорогоцінного каміння органогенного утворення. Злочини проти довкілля приводять до важких наслідків і часто створюють значні складнощі у їх розслідуванні. Екологічну злочинність можна визначити як соціальне явище, що має небезпечний для суспільства об'єктивно-функціональний, соціально-конструктивний характер, що проявляє себе в поведінці, забороненій кримінальним законодавством, що посягає на навколишнє середовище або його окремі об'єкти і створює небезпеку біологічним основам існування людства (Костенко, 2008: 96). У зв'язку з цим подальше дослідження їх криміналістичної характеристики є досить актуальним. Важливого значення набуває також розроблення криміналістичних характеристик окремих груп та конкретних видів злочинів проти довкілля і методик їх розслідування загалом.

Виходячи з предмета нашого дослідження, криміналістична характеристика незаконного видобутку дорогоцінного каміння органогенного утворення як екологічного злочину, пов'язаного з порушенням правил охорони або використання надр, повинна розглядатися у вигляді узагальненої моделі цього кримінального правопорушення, об'єднаної загальним об'єктом та конкретизованою у моделі окремого виду зазначеного злочину із властивим йому предметом посягання. Така характеристика являє собою систему елементів, структурно пов'язаних із відповідними елементами, зокрема складу злочину, передбаченого статтею 240¹ КК України (Незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину), які й конкретизують їх типовими криміналістичними ознаками, такими як: особа злочинця; мотив і мета вчинення злочинів; обстановка; предмет злочинного посягання; типові способи вчинення злочинів; механізм слідоутворення; типові злочинні наслідки. Таким чином, криміналістична характеристика незаконного видобутку дорогоцінного каміння органогенного утворення – це результат наукового аналізу та узагальнення емпіричного матеріалу у вигляді систематизованого опису типових криміналістично значущих ознак, який надає можливість для ефективного виявлення, розкриття та розслідування цього виду кримінальних правопорушень із властивим йому предметом посягання.

Отже, першим типовим елементом криміналістичної характеристики незаконного видобутку дорогоцінного каміння органогенного утворення є особа злочинця. Це особистість асоціального типу, маргінал, який живе за своїми законами, у своєму світі (у нього є своя етика) (Одерій, 2013: 35). За результатами проведеного нами аналізу кримінальних проваджень серед засуджених під час незаконного видобутку бурштину переважають особи чоловічої статі (98,7%) віком від 26 до 50 років (62%), одружені – 84%, неодружені становили 12%, розлучені – 2%, перебували у цивільному шлюбі – 2%. За соціальним станом та родом занять основну кількість становили працівники сільського господарства (83,3%), наймані працівники (14,7%), службовці (1,3%), підприємці (0,7%). Проте характеристика формується не лише з урахуванням демографічних показників (стать, вік, освіта і користь). Перша з них пов'язана в основному з оснащенням злочинця, застосуванням зброя злочину, що характеризуються промисловим характером, забороненими засобами; місцем і часом злочинної діяльності; негативними наслідками діяння; обсягом і тривалістю злочинної поведінки; наслідками злочинної діяльності (екологічна шкода, матеріальний збиток). Друга ознака знаходить прояв також у прибутковості злочинної діяльності; організації злочинної діяльності у вигляді промислу; зв'язках з переробниками, збувальниками й іншими співучасниками; наявності інших пов'язаних із цим діянням злочинів, у тому числі корисливих. Особливості способів незаконного видобутку дорогоцінного каміння органогенного утворення дають підстави стверджувати, що ці злочини часто вчинити одній особі не під силу. Ефективність злочинної діяльності досягається в результаті умисних спільних погоджених дій декількох суб'єктів злочину. Аналіз вибіркового матеріалу слідчої та судової практики свідчить, що кожний другий незаконний видобуток корисних копалин було вчинено у складі злочинної групи. Водночас збільшується кількість злочинів, що вчиняються організованою групою, що має корумповані зв'язки з органами виконавчої влади, природоохоронними та правоохоронними органами.

У криміналістичній літературі висловлені розбіжні позиції щодо місця, мети і мотиву у структурі криміналістичної характеристики злочинів. На думку В.Л. Синчука, з чим ми повністю погоджуємося, мотив учинення злочину є елементом криміналістичної характеристики (Синчук, 2005: 52). Спосіб вчинення злочину – це дії злочинця, спрямовані на досягнення мети, що зумовлена мотивом злочину. Вивчення нами матеріалів кримінальних проваджень свідчить, що незаконний видобуток бурштину зумовлений, як правило, потенційними потребами матеріального становища винуватої особи. До морально-психологічної характеристики цих осіб слід додати, що для них властива орієнтація на задоволення своїх власних потреб будь-яким способом, чітке усвідомлення протиправності своїх дій (майже 91,5% осіб повністю визнали себе винуватими у вчиненому злочині). На формування корисливого мотиву в осіб впливали такі обставини: тяжке матеріальне становище особи (ця обставина виявлена у 74% випадків); прагнення до особистого збагачення (17,7%); низька заробітна плата (8,3%).

Окремо слід зупинитися на такому елементі, як обстановка вчинення злочину, яка визначається як система різного роду взаємодіючих між собою об'єктів, явищ і процесів, що характеризують умови місця й часу, речовинні, природно-кліматичні, виробничо-побутові й інші умови навколишнього середовища, особливості поведінки непрямих учасників протиправної події, психологічні зв'язки між ними й інші обставини об'єктивної реальності, що склалися (незалежно або з волі учасників) у момент злочину, які впливають на спосіб його вчинення й механізм, проявляються в різного роду слідах та дозволяють судити про особливості цієї системи й механізм вчинення злочину (Удовенко, 2016: 243). Характерним для незаконного видобутку бурштину є розосередженість місця вчинення злочину й проявів його наслідків, а також значні за величиною площі. Більшість із них (84%) вчиняється в населених пунктах сільської місцевості або за їх межами, на окраїнах міста. Це пояснюється специфікою розташування предмета злочинного посягання.

Цей злочин може вчинятися у різний час, його вибір здебільшого залежить від способу вчинення злочину. Але можна все ж таки констатувати, що вчинюються частіше у темну пору доби або вранці з метою конспірації. Безпосередньо видобуток може здійснюватися тривалий період, без урахування певного часу доби (тобто протягом як темного, так і світлого часу доби), але транспортування видобутого та приховування злочину переважно здійснюється вночі.

Щодо предмета посягання, то аналіз кримінально-правових норм, а також практика розслідування незаконного видобутку бурштину як злочину проти довкілля, пов'язаного з порушенням правил охорони або використання надр, дозволяє конкретизувати об'єкти правової охорони навколишнього середовища як предмети злочинного посягання: різне державне й колективне майно, зокрема, лісові масиви, посіви й насадження будь-яких сільськогосподарських культур; плодово-ягідні насадження тощо; природні об'єкти, узяті під охорону держави (гаї, озера, ділянки долин і узбереж тощо), природні об'єкти штучного походження (парки, алеї, ставки тощо).

Отже, предмет посягання відрізняється різноманітністю, що охоплює фактично всі види рослинного й тваринного світу, земельні, лісові ділянки, надра і корисні копалини загальнодержавного значення, зокрема бурштин, тощо. За результатами руйнівного впливу, що заподіяв шкоду конкретним об'єктам, визначається ступінь порушення екологічної безпеки, матеріального збитку й моральної шкоди.

Аналізуючи певний спосіб вчинення злочину, можна висунути версії, де і які сліди можуть бути залишені, а виявивши сліди злочину, можна припустити, яким способом його вчинено. Як зазначає Є.М. Рожик, посилаючись на І.В. Гору, спосіб вчинення злочину є центральним моментом у генезисі злочинної поведінки. Саме спосіб вчинення злочину є тією головною якісною характеристикою діяльності злочинця, яка найтісніше взаємопов'язана із властивостями інших елементів злочинної події (Рожик, 2012: 38). Спосіб вчинення незаконного видобутку дорогоцінного каміння органогенного утворення характеризується наявністю трьох складників: підготовки, вчинення і приховання злочину. Однак це не послідовні етапи, що розгортаються в часі в тому порядку, як перераховані, оскільки на всьому протязі цього процесу здійснюються дії із приховання злочину. Тобто елемент приховання злочину нерозривно пов'язаний із усіма стадіями і є присутнім на всіх етапах злочинних дій, а способи вчинення і приховання злочинної діяльності єдині за задумом.

До способів підготовки незаконного видобутку бурштину слід віднести активні дії, спрямовані на забезпечення можливості виконання задуманого злочину, такі як: визначення предмета посягання; підбір місця вчинення злочину; підбір співучасників та розподіл між ними ролей; підбір знарядь учинення злочину та перевірка їх технічної готовності; підкуп працівників, що здійснюють державний контроль та нагляд за використанням і охороною надр, представників органів місцевої влади. Крім зазначених, для аналізованої категорії злочину спосіб підготовки може містити в собі: підшукування співучасників, що володіють певними навичками й уміннями у сфері ювелірної справи, промислового використання бурштину; підшукування, пристосування технічних засобів і транспорту; пошук місць зберігання (приховання) бурштину, пошук каналів його збуту. Типовими способами видобутку бурштину є відкритий та підземний, тобто вилучення його з верхніх пластів залягання (з кар'єрів, копальні).

За особливостями засобів незаконного видобутку бурштину спосіб може бути простим, складним і небезпечним. Простий спосіб полягає у вилученні корисних копалин із родовищ за допомогою найпростіших знарядь праці: кирки, лопати, металевих тичок, компресора, лебідки тощо. Складний спосіб видобутку корисних копалин має місце, коли злочинці вилучають їх із родовищ за допомогою складних механізмів, зокрема: технологічних установок (бурового устаткування, мотопомп, електричних насосів тощо), спеціальної техніки (бульдозерів, екскаваторів, гужового транспорту тощо). Небезпечними способами незаконного

видобутку бурштину є застосування вибухових речовин та механізмів (шляхом вибуху), підпал чи інші загальнонебезпечні способи.

Способи приховання можуть бути такими: приховування тієї або іншої інформації, необхідної для встановлення обставин кримінального провадження, її джерел, предметів злочинного посягання або відмова від дачі показань або видачі предметів, що перебувають у незаконному обігу; знищення (повне або часткове) доказової інформації або її носіїв; маскування з метою змінити уявлення про спосіб вчинення злочину, особистість злочинця, предмети злочинного посягання; фальсифікація інформації; змішані, які поєднують узгоджувані між собою способи приховання злочину.

Щодо слідової картини, то не можемо погодитися з В.Л. Синчук, що включення цього елемента до криміналістичної характеристики значно ускладнює або навіть позбавляє можливості (особливо якщо врахувати ідеальні сліди і різноманітність джерел їх походження) досягти головної мети криміналістичної характеристики як інформаційної моделі, а саме встановити кореляційні залежності між способом і слідовою картиною (Синчук, 2005: 54). Криміналістична характеристика слідів незаконного видобутку бурштину відрізняється особливостями слідоутворення й виходить із критеріїв, що відображають, по-перше, незалежно від складу злочину загальні їхні властивості, сліди вчинення злочину, сліди безпосередніх наслідків, сліди так званих вторинних наслідків, по-друге, особливості зазначених груп слідів залежно від специфіки тих або інших видів злочинів. Така специфіка може проявлятися під впливом порушень, що виразилися в псуванні, знищенні ґрунту, порубці дерев, руйнуванні природних об'єктів, незаконному придбанні, зберіганні, використанні, збуті або інших незаконних діях із бурштином.

Типову слідову картину незаконного видобутку дорогоцінного каміння органічного утворення складають: сліди в документах; сліди в технологічному процесі, на механізмах і устаткуванні; сліди людини (рук, ніг); сліди предметів одягу, взуття; сліди інструментів, засобів упакування, обробки, переробки, транспортування; сліди на тілі людини, у її організмі як наслідок негативного впливу екологічних порушень; сліди на об'єктах рослинного й тваринного світу, природних об'єктах, водоймах, ґрунті, об'єктах сільгоспвиробництва.

Виходячи з цього, типовими злочинними наслідками незаконного видобутку бурштину є зубожіння, псування родовищ, зменшення кондиційного вмісту сортового бурштину в бурштиноміщуючому шарі, втрата промислового значення цих родовищ, зневоднення системи штучної меліорації, що завдає значної шкоди ґрунтовим водам регіону тощо. Зазначені злочини, залишаючись небезпечними самі по собі, є факторами, що сприяють вчиненню інших злочинів, зокрема таких, як незаконна порубка лісу, втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність тощо.

Висновок. Наведена структура значущих елементів криміналістичної характеристики не лише ґрунтується на науковому узагальненні, а й підтверджується результатами вивчених нами кримінальних проваджень за злочинами розглядуваної категорії, на підставі яких можна встановити конкретні ознаки щодо особи злочинця; мотивів і мети вчинення злочинів; обстановки вчинення злочину; предмета злочинного посягання; типових способів та типової слідової картини, типових злочинних наслідків.

Отже, зміст криміналістичної характеристики включає в себе всі елементи предмета доказування, що характерні для розслідування незаконного видобутку дорогоцінного каміння органічного утворення. Звідси її важливе значення полягає в тому, що вона сприяє розробленню окремих методик розслідування; формулюванню наряду розслідування, вибору тактики поведінки під час кримінального провадження загалом і під час окремих процесуальних дій тощо.

Список використаних джерел:

1. Костенко О.М. Культура і закон – у протидії злу: монографія. К. : Атіка, 2008. 176 с.
2. Одерий О.В. Расследование преступлений против окружающей среды: криминалистическая характеристика личности преступника. *LEGEA ŞI VIAȚA*. 2013. № 12. С. 34–38. <http://www.legeasiviata.in.ua/archive/2013/12/12-1.pdf>
3. Рожик Є.М. Співвідношення способу вчинення злочину та наслідків злочину. *Право і суспільство*. 2020. Ч. 2. № 6. С. 200–207. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.2.2.30>
4. Синчук В.Л. Розслідування вбивств: шляхи вдосконалення: монографія. за ред. В.А. Журавля. Х.: Харків юридичний, 2005. 288 с.
5. Удовенко Ж.В. Криміналістика : конспект лекцій / за заг. ред. В.І. Галагана. Київ : Центр учб. літ., 2016. 320 с.

References:

1. Kostenko, O.M. (2008). *Kultura i zakon – u protyidii zlu* [Culture and law – in the fight against evil] : monohrafiia. K. : Atika, 2008. 176 p. [in Ukrainian].
2. Oderyi, O.V. (2013). *Rassledovanye prestupleniy protyv okruzhaiushchei sredy: krymynalystycheskaia kharakterystyka lychnosti prestupnyka* [Investigation of crimes against the environment: forensic characteristics of the personality of the offender]. *LEGEA ŞI VIAȚA*. 2013. № 12. pp. 34–38. <http://www.legeasiviata.in.ua/archive/2013/12/12-1.pdf> [in Ukrainian].
3. Rozhyk, Ye.M. (2020). *Spivvidnoshennia sposobu vchynennia zlochynu ta naslidkiv zlochynu* [The ratio of the method of committing a crime and the consequences of the crime]. *Pravo i suspilstvo*. 2020. Ch. 2. № 6. pp. 200–207. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.2.2.30> [in Ukrainian].
4. Synchuk, V.L. (2005). *Rozsliduvannia vbyvstv: shliakhy vdoskonalennia* [Investigation of murders: ways to improve]: monohrafiia. za red. V.A. Zhuravlia. Kh.: Kharkiv yurydychnyi, 2005. 288 p. [in Ukrainian].
5. Udovenko Zh. V. *Kryminalistyka* [Criminalistics]: konspekt lektsii / za zah. red. V.I. Halahana. Kyiv : Tsentr uchb. lit., 2016. 320 p. [in Ukrainian].